

NOVETATS D'EPIGRAFIA LLATINA CASTELLONENCA

F. ARASA I GIL
J. VICENT I CAVALLER

LA POBLA TORNESA (LA PLANA ALTA)

L'any 1985, en unes obres il·legals d'extracció de terres en una parcel·la situada a la sortida de La Pobla Tornesa, entre la carretera de Vilafamés i el Camí dels Romans, a la partida de la Font Seca, aparegueren dos mil·liaris que foren trencats per la màquina¹ (Làm. I, 1). El lloc exacte de la troballa està situat a la vora dreta de l'antiga Via Augusta, en sentit cap a *Saguntum*, a 25 m. al NW d'un altre mil·liari també incomplet que es conserva aparentment *in situ* a l'altra banda del camí².

Ambdós mil·liaris són d'arenisca rogenca del terreny. El primer d'ells conserva part de la base i l'arrancament de la columna. La seua alçada total és de 73 cm., 56 dels quals corresponen a la base, que és de forma aproximadament cúbica. L'amplària de la cara de la base que es conserva sencera és de 62 cm. La fractura longitudinal de la peça impedeix conèixer el diàmetre exacte de la columna, la qual falta quasi en la seua totalitat per haver estat trencada en el moment de l'extracció.

El segon apareix trencat longitudinalment en dues parts, corresponen la part conservada a la base de forma aproximadament cúbica i a la meitat aproximadament de la columna. La seua alçada total és de 175 cm., 68 dels quals corresponen a la base. L'amplària d'aquesta és de 62 cm., mentre que el diàmetre de

1. Una primera notícia d'aquesta troballa apareixerà pròximament en: F. ARASA I GIL, *Dos nous mil·liaris apareguts a La Pobla Tornesa*, en Butlletí del Centre d'Estudis de La Plana, 10, pàgs. 63-69, Castelló, 1987.

2. Una vista de l'antic bancal on aparegueren aquests mil·liaris, com a fons d'una fotografia del mil·liari tallat que hi ha a prop, pot contemplar-se en: G. MOROTE BARBERA, *El trazado de la Via Augusta desde Tarracone a Carthagine Spartaria. Una aproximación a su estudio*, en *Saguntum*, 14, Làm. I, 2, Valencia, 1979.

la columna és, en el seu inici, de 58 cm., disminuint cap a la part superior. La part corresponent a la columna presenta una doble fractura vella: una longitudinal en la mateixa zona per on fou trencada de nou per la màquina, i una altra obliqua en la seua part superior. Aquesta darrera presenta una disposició irregular, i afecta l'última línia del text, de la qual únicament es conserven algunes lletres (Lám. I, 2).

[---]
Via A[ug(usta) ---

Lletra molt regular i de bona factura. La primera, l'única conservada sencera, té 8'5 cm. d'alçada. El solc és ample, entre 0'5 - 0'8 cm.

Hom pot llegir clarament la paraula *Via*. A continuació de la darrera lletra d'aquesta es veu l'inici d'un traç inclinat que pot correspondre a una A, cosa que s'adiria amb l'inici de l'apel·latiu *Augusta* que trobem en altres mil·liaris de la zona, com ara els de Les Coves de Vinromà³ i Borriol⁴. A la part superior esquerra de la V, just a la mateixa línia de fractura, hom pot veure una petita mossa que sembla correspondre a l'extrem inferior esquerre del traç d'una lletra, que d'aquesta manera seria la primera de la penúltima línia. Ens trobem, doncs, amb un mil·liari en què la fórmula final utilitzada degué ser semblant a la utilitzada en aquells, amb la menció del nom de la via i els *milia passum* a continuació.

El material utilitzat per a la llaura d'ambdós mil·liaris és l'arenisca rogenca del terreny, que trobem també en uns altres casos per aquesta zona⁵. La superfície del fust conserva perfectament visibles les empremtes produïdes pels cops del martell. Aquest fet, juntament amb la perfecta conservació de les lletres que hi resten, fa pensar en una curta exposició del mil·liari a la intempèrie i a l'acció humana. Adhuc fóra possible que mai no hagués estat instal·lat al lloc que li corresponia, tal vegada per haver-se trencat en el moment de descarregar-lo, o per qualsevol altra circumstància que obligàs al seu abandonament a la vora de la via.

Pel que fa a l'aspecte cronològic, potser la paleografia permetia fer-ne alguna precisió. La bona factura de la lletra, en comparació amb la d'altres mil·liaris ben datats d'aquesta zona, com ara els de Borriol, de Deci (250), i Xilxes, de Trebonià Gal (252)⁶, fa pensar en una datació anterior, en època altoimperial.

BORRIANA (LA PLANA BAIXA)

Trobada l'any 1985 en la partida de Cap de Terme (Llombai), a la vora del Camí de València, l'antiga Via Augusta, on hi ha indicis de l'existència d'una vil·la

3. CIL II 4951: [Via A]ug(usta) / [P(assum)] M(ilia) CXX[---] ?

4. CIL II 4949: Via Aug(usta) / [m(ilia) p(assum) ?] CII X.

5. Quasi tots els mil·liaris coneguts des de Les Coves de Vinromà fins a Borriol són d'aquest tipus de pedra: el de Les Coves de Vinromà, ja citat, un altre inèdit del terme de La Vall d'Alba, els tres ja coneguts de La Pobla Tornesa, el de Borriol i aquests mateixos. Només d'un altre citat per A.J. Cavanilles, i de CIL II 4950, atribuït tradicionalment a Cabanes, desconeixem el tipus de pedra sobre la qual estaven llaurats.

6. M. TARRADELL, *Nuevo miliario de Chilches i notas sobre vías romanas i toponimia*, en *Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 9, págs. 89-91, Valencia, 1973.

romana⁷. Es tracta d'una llosa de pedra calcària rosada, trencada per tots els costats llevat de l'inferior (Làm. II, 1). La part conservada presenta l'angle inferior esquerre d'un requadre motllurat de 3'5 cm. d'ample (Làm. III, 2), a l'interior del qual apareix una inscripció bastant incompleta. L'espai lliu que resta fins a l'extrem esquerre del fragment mesura 19 cm. La cara inscrita està molt desgastada, cosa per la qual la incisió és poc profunda. Un solc incís verticalment afecta la banda esquerra del camp epigràfic, sense arribar a impedir-ne, però, la lectura.

Dimensions: 38 x 37 x 17 cm.

Alçada de les lletres: 4'5; 5'2-5'4; 5 cm.

Interlineacions: 2'5; 2'8 cm.

*C(aius) Qu[aintius ? ---]
Nige[r ---]
s(ibi) [et s(uis) ?*

Lletra molt estilitzada, bastant regular. No hi ha indicis de puntuació.

Hom pot llegir l'inici de les tres darreres línies del text.

A 1. 1, la primera lletra, tot i que es veu afectada pel solc vertical que travessa el camp epigràfic, es pot identificar amb seguretat amb una S. A continuació apareix un signe incomplet que es tanca per la seua part inferior, aparentment una mica més alt que el precedent, que deu tractar-se d'una O o d'una Q. L'últim signe visible està incomplet per la seua part superior i per la dreta, podent correspondre a una O o a una U. Donada la semblança dels dos signes, pot interpretar-se que el primer d'ells és una consonant, una Q, i el segon una vocal, una U. Tindríem així, en aquesta línia, dues consonants seguides, una C i una Q, la presència de les quals podria explicar-se si interpretem que es tracta d'un prenom, *Caius*, i de l'inici d'un gentilici. Aquest començaria per Q, seguida naturalment de U, cosa amb la qual ens trobaríem amb un gentilici del tipus *Quintilius* o *Quintius*, per triar només entre els que apareixen al llistat de *nomina* del CIL II. D'aquests dos, *Quintius* és més abundant, i a més és l'únic representat a la part meridional del Convent Tarraconense.

A 1. 2, hom pot llegir amb claredat el cognom *Niger*, en nominatiu, al qual li falta la darrera lletra. Finalment, a 1. 3 llegim una S aïllada que ha de correspondre a una fórmula final del tipus *s(ibi) et s(uis)*, *s(it) t(ibi) t(erra) l(evis)*, etc.

Segons la interpretació proposada, ens trobaríem amb un text de composició senzilla, en el qual podria figurar en primer lloc una fórmula del tipus *D(is) M(anibus) S(acrum)*. A continuació, i en una segona línia, començaria el nom del difunt, en nominatiu, al qual li faltaria la filiació i tal vegada la menció de la tribu. A la tercera línia seguiria el cognom i possiblement l'edat del difunt. Finalment, en una quarta i darrera línia, clouria l'epitafi una fórmula que bé podria ser la proposada, car és la millor representada en aquesta zona⁸.

7. Una primera notícia d'aquest epígraf apareix en: F. ARASA I GIL, *Borriana durant l'època romana*, Burriana en su Historia, pág. 55, Burriana, 1987.

8. F. BELTRAN LLORIS, *Epigrafía Latina de Saguntum y su Territorium*, en Serie de Trabajos Varios del SIP, 67, pág. 441, Valencia, 1980.

Quant a l'onomàstica, el gentilici *Quintius* el trobem en diverses inscripcions a Jérica⁹ i Caudiel¹⁰. El cognom *Niger* no és molt abundant en aquesta regió, trobant-se a Borriol¹¹, *Saguntum*¹² i Viver¹³.

Pel que fa a la datació, les característiques del suport, una làpida amb el text emmarcat per un requadre motllurat, així com la presència d'una fórmula del tipus *sibi et suis*, fan possible una datació en el segle II d.E.¹⁴.

LA VALL D'UIXÓ (LA PLANA BAIXA)

Es conservava encastada en la paret d'una caseta a la partida de l'Horta Vella. Arran de les excavacions començades en una vil·la romana que aparegué a l'efectuar les obres de continuació de l'Avinguda de l'Agricultor, a uns 200 m. del lloc on es trobava la inscripció, fou traslladada l'any 1985 a les dependències del Museu Arqueològic municipal, on actualment es conserva¹⁵.

És una llosa de pedra calcària gris-blavenca, actualment trencada en tres trossos. Per la banda dreta el text sembla complet, però no així per l'esquerra, on deu faltar aproximadament la meitat, i per la part inferior, on la línia de fractura afecta la darrera línia visible. El camp apareix allisat, conservant-se bastant desgastat, sobretot en el seu terç inferior (Lám. II, 2).

Dimensions: 43 x 34 x 19 cm.

Alçada de les lletres: 4-4'5; 4-4'3; 4'5-4'8; 4'5; 3'4-3'8 cm.

Interlineacions: 1'7; 1'7; 1'3 cm.

---]us Rustic-
 [us---]an(norum) LVI
 [---]us G(a)ii f(i)lius
 [---]aη(norum) XXXXI.
 [--- ?]
 [---]le aη(norum) xxx ?

Lletra un tant irregular. Puntuació triangular. El cognom *Rusticus*, a la primera línia, apareix trencat de manera incorrecta. La N de l'abreviatura d'*annorum*, a la segona línia, sembla producte d'un error del lapicida, qui degué gravar inicialment una A. La lletra del tercer epitafi, molt desgastada, sembla diferent a la dels anteriors.

9. CIL II 3997: *Quintia Proba*; 3998: [-] *Quin[tius ---] Vrb[anus]*.

10. P.P. RIPOLLES ALEGRE, Sinopsis de Epigrafia Latina Castellonense, en Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense, 3, 53: *Quin(tia) Surula*, Castellón, 1976.

11. CIL II 4040: *Q Geminius Q.f. Niger*.

12. BELTRAN LLORIS, *Epigrafia Latina...*, citado, nota 8, 46, 60, 271 i 298.

13. RIPOLLES ALEGRE, Sinopsis de Epigrafia Latina..., citado, nota 10, 122: *Aemilia M.f. Nig(ra)*.

14. BELTRAN LLORIS, *Epigrafia Latina...*, citado, nota 8, págs. 339-340, relacionat amb els grups VIII b i IX, sense que hom pugua concretar més per tractar-se d'un text molt incomplet.

15. Apareixerà publicada pròximament a les memòries de les excavacions que efectua el museu sota la direcció de M.L. Rovira.

El text conservat correspon a la meitat dreta de tres epitafis, el darrer dels quals resulta pràcticament il·legible. En el primer d'ells no apareix la filiació, almenys entre el gentilici i el cognom com és regular, car a la primera línia trobem en primer lloc la terminació en nominatiu d'aquell, i a continuació aquest quasi complet. El segon epitafi degué ser semblant, també en nominatiu, però en aquest cas sí que apareix la filiació.

El tercer i últim epitafi està separat per un espai corresponent a una hipotètica cinquena línia, de la qual tot just hi ha algun indicatiu. Finalment, a la darrera línia, *de la qual tot just* hi ha una sèrie de lletres de difícil lectura: la primera sembla una L o una E, i la segona una E o una F, per la qual cosa podria tractar-se d'una terminació en *-le* corresponent al gentilici, o de la filiació: *L(ucii) f(ilius)*; segueix una A, un altre signe mig esborrat i el que sembla ser la part superior de tres X, d'ací la interpretació proposada com la menció de l'edat. Una restitució possible d'aquest epitafi, doncs, passaria per l'aparició del gentilici a la línia cinquena, la terminació del qual ocuparia la part esquerra de la meitat conservada de la làpida, i el cognom i l'edat a la sisena, tractant-se possiblement d'una dona.

El cognom *Rusticus* no és massa freqüent en Hispània, i està poc representat a la part meridional del Convent Tarraconense, on el trobem a Azuébar¹⁶, *Saguntum*¹⁷ i *Valentia*¹⁸. Quant a la terminació *-le*, podria correspondre a un cognom d'origen grec del tipus *Agile, Anatole, Megale, Staphyle*, etc., que apareixen en aquesta zona¹⁹.

Una datació aproximada d'aquest epígraf, en base a la forma del suport, l'aparició dels noms dels difunts en nominatiu, i la presència de la filiació i l'edat, pot situar-se entre mitjans del segle I d.E. i principis del II, tot relacionant-se amb el Grup VII de F. Beltrán²⁰.

PINA DE MONTALGRAO (EL ALTO PALANCIA)

Localitzada per G. Fenollosa, fou traslladada per J. Vicent i aquest l'any 1985 al Museu Provincial de Belles Arts de Castelló, on actualment es conserva. Es trobava en el marge d'un bancal en el Llano de la Masada de los Canónigos, on apareixen vestigis d'un hàbitat d'època romana als peus d'un tossalet²¹.

Es tracta d'una llosa de pedra calcària gris-blavenca de forma rectangular, trencada en la seua part inferior a l'altura de la darrera línia del text, a la qual afecta en la seua meitat esquerra. El camp epigràfic està emmarcat per un requadre motllurat d'uns 5 cm. que falta en la banda inferior (Lám. III, 3), quedant una mica rebaixat; la seua forma, així com la del monument en general, degué

16. CIL II 4030: *Varvia Varvi f. Rustica*.

17. CIL II 6028: *Rustica Baebia*.

18. G. PEREIRA MENAUT, *Inscripciones Romanas de Valentia*, Serie de Trabajos Varios del SIP, 64, pág. 42, Valencia, 1979: [--- *Herjennia Rustica*].

19. CIL II 4031: *Baebia Agile* (Almassora); CIL II 4007: *Cassia Agile* (Viver); CIL II 3906: *Fabia Q. 1. Anatole* (Saguntum); CIL II 3888: *Baebia Megale* (Saguntum); CIL II 3976: *Bellies (?) G. f. Staphyle* (Saguntum).

20. BELTRAN LLORIS, *Epigrafía Latina...*, citado, nota 8, págs. 337-338.

21. Una primera noticia d'aquesta inscripció en: F. ARASA i J. VICENT, *Un nuevo epigrafe latino de Pina de Montalgrao*, en Boletín del Centro de Estudios del Alto Palancia, 13, págs. 21-24, Segorbe, 1987.

ser possiblement quadrada. La superfície del camp epigràfic apareix allisada, mentre que la resta de la cara frontal presenta un acabat més groller, i els altres costats estan senzillament desbastats. El text resulta de difícil lectura, per causa tant d'una incisió poc profunda i en general a un acabat poc acurat, com a un desgast erosiu del camp epigràfic.

Dimensions: 59 x 75 x 23 cm.

Requadre motllurat: 41 x 46 cm.

Alçada de les lletres: 4-4'5; 3'5-4; 4-4'5; 4'5 cm.

Interlineacions: 2-4'5; 4'5-5; 3'5-4'5 cm.

P(orcius ?) Martialis et Mari-
a Procop(ia)

H(ic) s(iti) s(unt). T(estamento) p(oni) i(usserunt).

Lletra irregular, de traç insegur. Nexes de MA en 1. 1 i de ET en 1. 2. La distribució del text en 1. 1 sembla condicionada en part per l'existència d'una mossa en la seua part central, entre la inicial i la resta del cognom, tal vegada produïda en el mateix moment de la incisió del text pel lapicida.

En el text apareixen dos difunts, possiblement un matrimoni. A 1. 1 trobem en primer lloc una P aïllada, que deu correspondre a l'abreviatura del gentilici, pot ser *Porcius*. Segueix el gentilici, amb la particularitat abans esmentada. A 1. 2 comença l'epitafi del segon difunt, el gentilici del qual, a 1. 3, apareix abreviat. Finalment, a 1. 4 apareixen dues fórmules abreviades: HSS, amb la primer lletra incompleta en la seua part inferior, i TPI.

El gentilici del primer difunt pot ser *Porcius*, molt abundant en Hispània i també a la part meridional del Convent Tarraconense, on apareix majoritàriament en aquesta comarca a diferents inscripcions de Jérica²², Viver²³ i Villanueva de Viver²⁴. El gentilici *Maria* no és molt abundant en aquesta regió, trobant-se a Bejís²⁵, Montán²⁶ i Rubielos de Mora²⁷. El cognom *Martialis* està documentat a Jérica²⁸ i *Saguntum*²⁹, mentre que *Procopia* no apareix en els índexs del CIL II.

Alguns elements d'interés per a establir una datació aproximada d'aquest epígraf serien la presència d'un requadre motllurat emmarcant el camp i les fórmules emprades, que permetrien una datació en el segle II, sense que l'aspecte poc acurat del text aconselle el seu retardament³⁰.

22. CIL II 3997: *Porcio Rufo et Porcio Rufino*; 3999: *Por(cia) Charite*.

23. CIL II 4011: *M. Porcius* [...] *Gal. Rufin[us]* i *M. Porcius M. [f. Gal.] Rufus*; 4010: *Lucius Porcius Reprobus*.

24. CIL II 3988: *M. Porcius Escerior* i *M. Porcius Nigrinus*.

25. F. ARASA i J. VICENT, *Noves inscripcions llatines de Bejís i La Vall d'Uixó*, en *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, 9, págs. 249-254, Castellón, 1982-83: *[.M]ario Eusc[he]mo* i *[Ma]ria Vr[ba]na*.

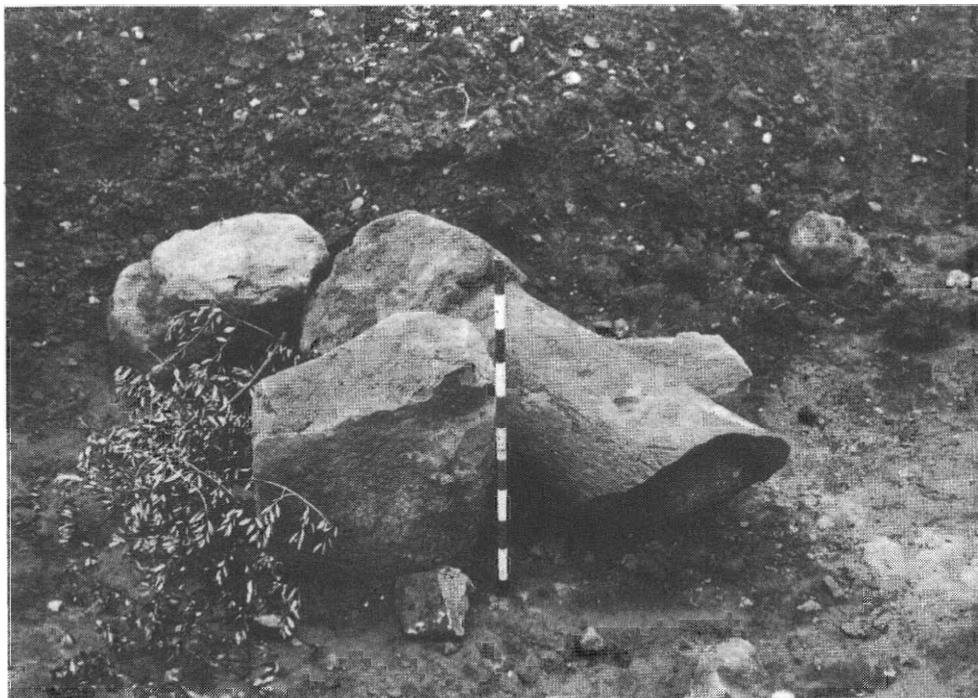
26. RIPOLLES ALEGRE, *Sinopsis de Epigrafia...*, citado, nota 10, 89: *M. Marius Lascivus*.

27. CIL II 3174: *C. Mario C. f. Gal. Mariano*.

28. CIL II 4000: *M. Valerius Martialis*.

29. BELTRAN LLORIS, *Epigrafia Latina...*, citado, nota 8, 185, 269 i 282.

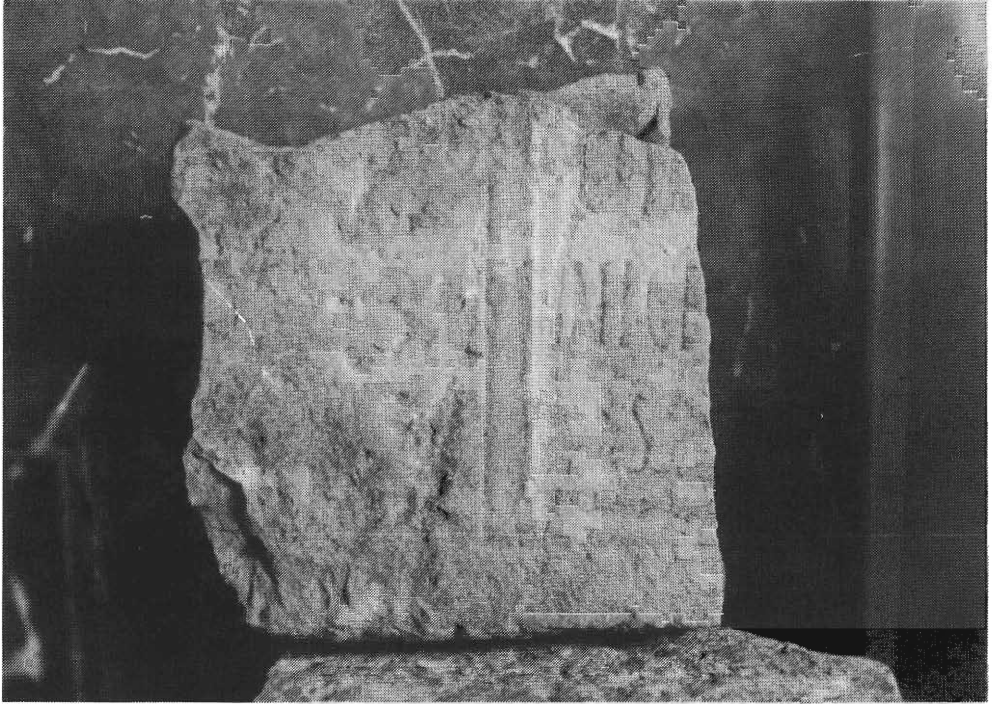
30. Podria relacionar-se amb el Grup VIII b de F. Beltrán, i datar-se en la primera meitat d'aquest segle: BELTRAN LLORIS, *Epigrafia Latina...*, citado, nota 8, pág. 339.

1

2

1

2

1

2

3